

La discreta lectura de Llull a la cort napolitana d'Alfons el Magnànim

Abel Soler
Universitat de València

1. Alfons el Magnànim i la divisa lul·liana del ram de mills

La presència de Llull era tan discreta que costa molt, entre els més 200 cortesans ibèrics del Nàpols alfonsí que hem estudiat (Soler), trobar algú que mostrara algun interès especial per la filosofia lul·liana. No és cap descoberta, això. Ja advertia Miquel Batllori (1955, 5) que el regnat del Magnànim sols coincidí cronològicament amb “el punt de la internacionalització del lul·lisme.” Aquella difusió, afavorida per la promulgació de la “sentència definitiva” del papa Martí V en favor de Llull, s’esdevingué “gairebé al marge i a la insabuda del nostre rei.” Entres els humanistes, Ramon Llull era un autor desclassificat i ignorat, un d’aquells teòrics de retorçada elaboració conceptual, dels *Dark Ages* escolàstics i medievals. De fet, “ni un sol manuscrit lul·lià posseïa la biblioteca dels reis aragonesos de Nàpols” (6). A més, aleshores resultava irrealitzable la utopia d’“una croada lul·liana de persuasió” (6) per causa de l’alarmant amenaça turca. Únicament un símbol iconogràfic present a Nàpols recordava, com un enigma accessible només a espectadors informats, un bri de la teoria lul·liana: l’empresa del ram de mills, que el rei d’Aragó feia seua.

Els mills (*espigues de mill, rams de mill, garbes de mill...*) es documenten per primera vegada en agost del 1426, quan Alfons V regalà a la capella de la Mare de Déu de Gràcia de Sant Agustí de València un calze i una patena decorats amb el llibre obert i les espigues de mill, a banda de les armes heràldiques d’Aragó-Sicília (García Marsilla, 297). El 1429, el mestre rajoler de Manises Joan Murcí fabricà 1.910 alfardons, una part dels quals decorats amb espigues de mill, per al Palau del Real de València (González Martí, 141). El significat del mill –menjar de pobres, cereal innoble al costat del blat– depén d’un joc pseudoetimològic (*mille*, ‘1.000’ > *miles* ‘cavaller’) encetat per Isidor de Sevilla (*Etimologies*, XI, III, 32) i completat per Ramon Llull (*miles* > un entre *mills*, ‘millor’). Isidor sosté que la *militia* o cavalleria s’originà quan foren elegits per a regir el món els millors homes del temps antic, en seleccionar-ne un per miler. Llull (*Llibre de cavalleria*, I, 1) participa de la tradició isidoriana, però la matisa afegint que els *milites* havien de ser els escollits per la seua virtut; un entre mil homes comuns, “unum inter mille viros,” els millors. I havien de mantenir la caritat, la pau i la justícia.¹ L’adverbi *millor* era *mills* en català medieval, cosa explica l’enigmàtica de la divisa: el rei *litteratus* presumia emblemàticament de ser *un entre mills* en virtut. Quan el pintor italià Pisanello dissenyà uns esborranys amb dissenys gòtics per a les medalles napolitanes del rei d’Aragó (1448-1449), desestimats com a plantilles *a posteriori*, hi representà el rei muntant a cavall i amb uns rams de mill brodats en la gualdrapa del destre (Cordellier & Marini, 427, fig. 297). El rei era un entre *mill* (1.000), tant per ser un excel·lent *miles* (cavaller) com per ser el *mills*: el millor del militar estament. Volia presentar-se com la realització paradigmàtica de la utopia lul·liana: l’home *elegit* entre mil per la seua virtut, el Galeàs del mite artúric, predestinat a la conquesta del “Siti Perillós,” empresa assimilada al disputadíssim tron partenopeu.

¹ La falsa etimologia de Llull, divulgada per Eiximenis, Martorell i altres autors, prové d’una interpretació tergiversada de l’Evangeli de Sant Lluç (Hauf 2003, vol. 1, 557-558).

2. Els curials mallorquins i un discret interès per l'obra de Llull

En una cort del Magnànim on Ramon Llull era pràcticament ignorat i desconegut, l'excepció la representaven alguns curials mallorquins, com Joan Valero, Ferrando Valentí i Mateu Malferit, interessats realment en la filosofia lul·liana, pel que sembla, amb posterioritat o amb independència de llur tasca curial a Nàpols. En qualsevol cas, se'ls podria veure com a propiciadors o facilitadors de sengles privilegis reials que afavoriren, respectivament, la difusió de l'escola lul·liana a la ciutat de Nàpols (s'atorgà permís d'ensenyar-la al carmelitè anglès Landolf de Colúmbia, 7 de gener del 1446) i la fundació de l'escola mallorquina de Randa, el 1449 (Batllori 1993, 270).²

Joan Valero (Mallorca, ca. 1430-ca. 1500/02), escrivà nascut en una família de paraires (fabricants de draps de llana), estigué poc de temps vinculat a la cort del Magnànim. L'any 1451 era escrivà del procurador reial de Mallorca, cosa que li valgué per a fer el viatge a Nàpols poc després. Així s'entén que, el 22 de gener del 1453, el rei comunique a Mallorca que si hi ha algun ofici vacant, es reserve per a ell (Chilà, vol. 3: 298). A Nàpols, fou ajudant del secretari reial Mateu Joan (pel 1454) i secretari reial, ell mateix, entre el 1455³ i el 1458, en substitució seua. Mateu, destinat el 1455 a secretari apostòlic de Calixt III, el recomanà al rei per a ocupar la vacant, no sols per ser “nuestro criado” i “por amor de ti” (Salvà & Truyols, 534, doc. 15). Des del 14 de febrer del mateix any 1458, era titular també de l'escribania de la cort de la governació del regne de Mallorques, que exercia per absència seua un regent (Chilà, vol. 3: 298). Quan començà la guerra successòria napolitana (1459-1465), Valero se'n tornà a Mallorca, on es casà i exercí de protonotari (des de l'1 d'octubre des del 1459) i “moneder” al servei del Joan II d'Aragó.⁴ Receptor el 1464 d'una interessant herència, esdevingué durant dècades un dels oficials més reeixits del municipi mallorquí (Trias, 443-444). Transcriví per al rei Alfons l'epítom de les *Històries* de Justí, obra de Troge Pompeu⁵ i practicà la poesia llatina: es conserva un poema seu datable pel 1461 (Vilallonga, 62; Cateura; Barceló & Ensenyat, 2001, 1302-1305; Ensenyat, 107). Se sap del seu interès per l'obra de Ramon Llull per uns *Commentaria super artem Raymundi Lulli*, en manuscrit perdut, i per les citacions de Llull contingudes en la seua *Summae vertiatiss Rosarium*, una obra erudita de maduresa. Se'l vincula al cercle lul·lista de Bartomeu Caldentey, és a dir, a l'escola lul·liana de Palma de la dècada del 1480 (Trias, 444). Amb la qual cosa és ben probable que el seu interès per Ramon Llull es desenvolupara tardanament, amb bastant posterioritat a la seua estada napolitana.

Conterrani de Valero fou l'escriptor, polític i home de negocis *Ferrando*⁶ o Ferran Valentí (Mallorca, ca. 1410-1476), de família benestant, estudià dret a la universitat de Bolonya i visità la Florència de Leonardo Bruni, del qual es manifestaria després admirador i “deixeble.” Pel 1435 se'l documenta com a doctor en ambdós drets (*in*

² Pere-Joan Llobet, barceloní, elegit provincial dels franciscans de la Corona d'Aragó el 1445, reconstruí l'ermitori de Randa (1443-1446) i obtingué després el privilegi reial (1449). Més avant, a partir del 1458, projectà el sepulcre monumental de Llull.

³ No 1454, com consta en la majoria de ressenyes biogràfiques.

⁴ Tot i que el retorn de Valero coincidí amb la presència a l'illa del príncep de Viana (Miranda Menacho), ell optà per servir el rei, i no per seguir el príncep.

⁵ Menéndez Pelayo (1952, 19-20) transcriu l'*explicit* de la transcripció: “Explicit adjuvante Deo, Pompei Trogi *Epitoma historiarum*. Ipsi Deo gratias. Manus Joannis Valerii Divi Alphonsi Regis secretarius, quae vidis transcripsit.”

⁶ El nom castellà usat per ell, “Yo, Ferrando Valentí” (Valentí, 43), i les corresponents italianització en *Ferrando Valentino* i llatinització en *Ferrandus Valentini*, han motivat no poques confusions del mallorquí amb el sacerdot i teòleg Joan Ferrando de València, confessor a Nàpols del Magnànim. Benedetto Croce, fins i tot, transformà Fernando de Córdoba en un tercer *Ferrandus Valentinus*, per a major confusió de la crítica. Us remetem als aclariments de Badia (1996, 3-11).

utroque iure) i potser que visquera alguns anys a la cort de Gaeta (1435-1438).⁷ L'inventari de la seua biblioteca i els noms que elegia per als seus fills (Teseu, Adriana, Fedra, Hipòlita, Policena, Lucrecia, Ganímedes...), entre altres detalls, posen de manifest el seu interès pels clàssics (Hillgarth 1991, vol. 2: 525-530, doc. 333; Ensenyat, 121; Barceló & Ensenyat 2001, 1296-1299). Des del 1438, s'havia tornat a establir a la seua Mallorca natal, on fou conseller del braç ciutadà durant molts anys i exercí diverses magistratures.⁸ Autor de poemes llatins i obres en català, com el *Parlament al Gran e General Consell* de Mallorca, i l'arromançament de les *Paradoxa* de Ciceró (1450), en aquesta segona obra aprofità l'avinentesa per a fer un elogi patriòtic de Llull, "glòria e honor de la gran illa bal·lear" (Valentí, 38).

Per bé que en el mateix *Pròleg* declara haver sigut "adoctrinat e ensenyat" per Leonardo Bruni, "pare e protector meu," tot sembla indicar que es tracta d'una vàcua i figurada invocació d'*auctoritas* (Cappelli, 95, n. 24). Com figurats i superficials –més que no profunds i reals– eren els coneixements que manifestava tenir dels clàssics grecollatins. Pel que respecta a Llull, tret d'aquesta citació anecdòtica, no se li coneix cap interès especial. Com ha estudiat Lola Badia (1991, 43), Valentí incorre en els errors i les rutines dels traductors medievals. Alejandro Coroleu troba que el seu pas per Itàlia "no alteró en definitiva el caràcter totaví medievalizante de su interés por los autores clásicos" (297). Segueix el criteri de Russell (220-221), que veia en Valentí un home que, malgrat els seus contactes amb l'ambient universitari de l'humanisme italià, manifestava unes idees culturals del tot medievals. Guido Cappelli, finalment, el considera no pas un humanista, sinó "un intellettuale di formazione giuridica romanista" interessat per la filosofia moral dels clàssics, d'Aristòtil a Ciceró i de Sèneca a Plutarc (96); compatible amb alguna esporàdica lectura lul·liana, val a dir.

Un tercer mallorquí interessant per la figura de Llull, Mateu Malferit (Inca, Mallorca, ca. 1410-Palma, 1466), fou jurista i un dels millors diplomàtics al servei del Magnànim (Ryder, *passim*); a més de ser un home d'esperit obert a les idees de l'humanisme. D'ascendència jueva i família ennoblida (Montaner, 31-32), accedí fàcilment a la cort (Barceló & Ensenyat 2001, 1299) i a l'estament militar: fou adobat cavaller després d'haver-se doctorat en dret a Itàlia (Da Bisticci, 400), segurament a Siena; encara que preferí ser reconegut com a jurista que com a cavaller, per no ser home d'armes. Després d'una estada a Mallorca, s'incorporà al seguici d'Alfons V d'Aragó, al qual serví –com ell mateix recordava– durant 22 anys, en in comptables missions i desplaçaments per tota Itàlia. Havia entrat a la cort de Gaeta el 1436 i era regent de cancelleria (1442). Com a diplomàtic se'l documenta amb creixent intensitat a partir del 1441. D'aquest any és una epístola del poeta sienés Andreuccio Petrucci on ses compara el mallorquí amb Cal·límac de Cirene pels seus coneixements de la gramàtica i dels clàssics (Pertici, 9 i 129). Són múltiples els testimonis del seu amor per les lletres i els llibres, i dels seus contactes epistolars amb humanistes i pròcers d'Itàlia: Bartolomeo Facio, Antonio Beccadelli, Porcellio de' Pandoni, Leonardo Bruni, Giovanni Aurispa, Poggio Bracciolini, Vespasiano da Bisticci, Lorenzo Valla, Enea Silvio Piccolomini, Francesco Filelfo, i Angelo Decembrio, que li dedicà, entre d'altres, un opuscle relacionat amb la *Iliada* d'Homer (Gualdoni, 127-131).

Durant la campanya contra Piombino (1448), mantingué una activitat frenètica. Fou un dels artífexs de la Pau de Ferrara i seqüeles (1454-1455) i protagonitzà la seua última

⁷ La correspondència epistolar que tradicionalment se li atribueix amb el Panormita ha de ser assignada al confessor del rei, Joan Ferrando de València; així com un discurs davant Ferran I elogiant les virtuts del Magnànim (datable ca. 1462-1465) i una lletra a mestre Nadal Graver sobre problemes que impliquen el clergat. Us remetem de nou a Badia (1996, 9-10).

⁸ Molts més detalls biogràfics, en Barceló & Ensenyat (1996).

ronda d'ambaixades l'any 1457. A l'endemà de la mort d'Alfons el Magnànim, l'estiu del 1458, Malferit tingué problemes de salut (Senatore, 93) i decidí retirar-se a la seua Mallorca natal, amb una renda anual substanciosa i perspectives de contraure segones noces. Però sense còdexs, perquè noliejà la seua biblioteca abans de partir i el vaixell on viatjaven els llibres naufragà. Així ho recull el seu insigne biògraf, el llibreter florentí Vespasiano da Bisticci (*Vite di uomini illustri*, 1493), el qual reconeix que Malferit “aveva grandissima notizia delle lettere gentili e sacre” (Da Bisticci, 401). Estant a Mallorca, assessorà el príncep de Viana, però no l'acompanyà a Barcelona. Se suposa que els anys de senectud es dedicà a la historiografia i a l'estudi de l'obra de Ramon Llull. Sobre el primer punt d'interés, se sap que redactà una *Addiuncula* o apèndix al *Liber de temporibus* (1445-1448), cronologia universal de l'humanista florentí Matteo Palmieri. Quant als estudis lul·listes, redactà un *Commentarium de Ars magna* en defensa de Llull que no ha arribat als nostres dies.

Tant els seus paisans mallorquins com els humanistes es desfan en elogis per l'eloqüència, la prestància intel·lectual i el coneixement dels clàssics que manifestava Mateu Malferit. El seu interès pels clàssics grecollatins, en sintonia amb l'humanisme italià, era compatible per a ell, emperò, amb els estudis de l'escriptura sagrada i d'un filòsof medieval com era Llull. La seua mentalitat oberta, integradora de la fe i de les noves idees, es posa de manifest en una anècdota relatada per Lorenzo Valla. Conta que, un dia, estant ambdós a la cort de Nàpols, un frare franciscà atacà verbalment l'insigne gramàtic romà, furiós com un senglar. El curial mallorquí, que contemplava l'escena, no dubtà a interrompé el discurs del religiós i a fer-lo callar (Valla, 359). Da Bisticci (400-401) descriu Malferit com un home “litteratissimo in iure civile e canonico, e cavaliere, e universale negli studi di umanità. In altre facultà era universalissimo e di maravigliosi costumi,” però també “religiosissimo e di molto buona coscienza, uomo aperto, largo, senza ignuna finzione o simulazione [...]; molto volto al culto divino e alla religione.” Aquesta semblança personal ajuda a explicar el seu interès per Llull, encara que aquest interès –segurament– fóra conseqüència del seu retorn a Mallorca.

Comptat i debatut, es podria pensar que Valero, Valentí i Malferit tingueren interès intel·lectual per l'obra de Ramon Llull, circumstància excepcional a la cort napolitana del Magnànim, pel fet de ser paisans del filòsof. Tanmateix, tot sembla indicar que aquest interès es forjà en temps de maduresa i en terres balears. Influiria en ells, és clar, l'impuls que donà al lul·lisme mallorquí en les dècades centrals del segle XV l'escola fundada pel barceloní Pere-Joan Llobet.⁹ Si algú llegia Llull al Nàpols del rei d'Aragó, ho devia fer molt discretament, ja que no s'han conservat ni notícies contrastables d'aquestes lectures ni rastre de llibres d'art lul·liana.

3. *Tirant* (inèrcia lul·liana) versus *Curial* (cavalleria humanística)

El desinterès pel lul·lisme i el desconeixement de Ramon Llull eren quasi generals entre els secretaris reials i curials del Magnànim, i així mateix entre els literats de la cort. Sols cal comparar el rerefons ideològic del *Tirant lo Blanc* de Joanot Martorell (València, 1460-1464) i el de l'anònima novel·la *Curial e Güelfa* (Nàpols-Milà?, ca. 1445-1448) per a comprendre-ho. Si en el *Tirant* és molt fàcil rastrejar la inèrcia ideològica del concepte medieval i lul·lià de cavalleria, en el *Curial*, escrit a Itàlia dues

⁹ El bressol del lul·lisme havia sigut, a primeries del segle XIV, un nucli de franciscans de la vila valenciana d'Alcoi, d'on s'estengué per València. Reprimit el lul·lisme valencià per l'inquisidor Eimeric del 1369 al 1399, a partir de la “sentència definitiva” (1419) absolutòria de Llull, es difongué per Barcelona (1425), des d'on passà Llobet a Mallorca. Abans de Llobet, hi havia a l'illa ermitans interessats pel lul·lisme, però el vertader impuls hi arribà amb Llobet a partir de la dècada del 1440. Vegeu Perarnau (1985), Hillgarth (1998, 22-23) i Pardo (2001, 116-123).

dècades abans, resulta infructuós buscar la més mínima influència del corpus lul·lià. Pot donar-ne fe Júlia Butinyà, per a qui resultà improductiva la recerca d'“algún recuerdo” (2001, 109) de lectures de Ramon Llull en el *Curial*. A diferència de Mateu Malferit, tot sembla indicar que l'autor de la novel·la no compaginà els clàssics grecoromans reivindicats per l'humanisme amb els estudis de l'escriptura sacra. Com bé dedueix Jordi Gálvez, l'ambient de renovació humanística de la cort de Nàpols explica per què “l'anònim autor –a diferència de Joanot Martorell, que no gosa fer el mateix– ignora del tot Ramon Llull i el seu *Llibre de l'orde de cavalleria*, carregat de teoria mística i amb poc interès per la realitat cavalleresca” (Galves, 52-53). Podríem afegir que no sols ignora, sinó que arriba a contradir satíricament les tesis lul·lianes.

Com diu el pare Batllori, l'experiència mística de Déu era un “aspecte essencial de la personalitat de Llull com a home i com a pensador” (1993, 115). Doncs bé, aquest aspecte està del tot absent en la novel·la italo-catalana que la crítica literària, quasi unànimement, vincula amb la cort napolitana del Magnànim com a àmbit de creació i de recepció. Pel que sembla, l'autor del *Curial*, pels seus interessos formatius i lectors, no contemplava cap experiència mística per al protagonista de l'obra. D'altra banda, l'autor es divertí amb l'erudició mitològica i les modes paganitzants del neoplatonisme, alhora que caricaturitzava els frares, i feia de les arts liberals i de la filosofia moral el vertader motor intel·lectual de la redempció virtuosa del seu modèlic cavaller. Aquest aspira a la glòria mundana, que aconsegueix finalment, i no a la “gloria sens fi” que li proposa el grotesc eremita Sanglier. Aquest últim sí que seria un bon lector de Llull.

Com ja anotava pel 1907 Nicolau d'Olwer, en un article sobre les fonts del *Tirant*, el *Llibre de l'orde de cavalleria* (ca. 1279-1283) de Llull fonamentà els primers episodis de l'obra i, en certa manera, el substrat ideològic après per Martorell. Quaranta anys després, Pere Bohigas comprovà que aquesta influència l'havia apresada l'escriptor a través d'un intermediari: el poema èpic francès del segle XIII sobre Guillem de Vâroic, on es fa un plagi literari de l'obra de Llull (Batllori 1993, 150-151). Tanmateix, Martí de Riquer (257-271), acarant els diferents textos, demostra que Joanot Martorell també tingué accés directe al tractat de cavalleria de Llull, i en versió catalana.

La rebregada història d'un cavaller madur que peregrina a Jerusalem i es retira com un ermità per a redimir la seua ànima continuava sent vàlida i modèlica a la València de Martorell. Com també el proselitisme cristià que practica Tirant al nord d'Àfrica, on el rei Escariano i milers de musulmans es converteixen a la fe cristiana. Miquel Batllori troba que, en això, “l'heroi de la novel·la es mostra un fidel deixeble del pensador mallorquí,” i titla de “curiosa” aquesta influència de la mística lul·liana en el cavaller grafòman. Incideix en la constatació Albert Hauf, quan estudia la influència de la “utopia lul·liana,” del somni missioner de l'evangelització del Magrib, en Martorell. De manera que “es possible afirmar que Tirant, criatura de ficció martorelliana, té unes arrels lul·lianes” i respon, en certa manera, al “concepte lul·lià de cavalleria” (1992, 13). No debades, Tirant es presentat, en algun cas, com el “cap de la secular potència, spasa e coltell defenedor de la sancta religió cristiana” (cap. 327). Contrasta això amb el *Curial* que lluita contra els turcs en una croada imperial i laica, on el papa de Roma –absent en una obra on la protagonista, paradoxalment, s'anomena “la Güelfa”– no té cap paper (Butinyà 2010). Sant Jordi promet ajuda en somnis, però al remat no sabem si s'hi apareix o què. Al cap i a la fi, no serà el sant l'artífex de la victòria, ni cap altra força sobrenatural, escenificacions paròdiques a banda. El vencedor serà un bon conestable i estrateg, que, sense ajuda divina ni connivència eclesiàstica, haurà sabut aplicar al camp de batalla les tàctiques de “disciplina militar” apreses llegint Cèsar.

Els interessos lectors i formatius de l'autor del *Curial*, sens dubte, s'alineaven amb els de l'humanisme italià de la primera meitat del segle XV, que recomanava prescindir

de tots aquells materials que aprofundiren en aspectes místics, teològics o metafísics. A l'anònim de *Curial e Güelfa*, li interessava en endinsar-se en materials clàssics que l'ajudaren, com aconsellaven els preceptors humanistes, a millorar la seua condició humana sense necessitat d'abordar consideracions transcendents. Les arts liberals i la filosofia moral de Bacus, de fet, seran les que redimisquen el cavaller llobard protagonista de la novel·la: els clàssics, i no l'escriptura.

En el *Curial*, el cavaller representa les bondats de la vida activa, no exempta d'estudi, com aconsellaven els humanistes, i reprova l'actitud del radical framenor Sanglier, per haver-se *rebaixat* a una indigna vida contemplativa: "Oh, santa Maria! [...] ¿E com se pot fer que us siats tan abaxat e doblegat a passar aquesta vida?" (*CeG* III.10).¹⁰ En el *Tirant*, l'opció de maduresa de Vâroic és presentada com un signe de perfecció moral i d'ascens espiritual (Hauf 1992, 23-24). En el *Curial*, la deriva fraresca de Sanglier de Vilahir és vista a com una degradació de la condició humana. En el *Tirant*, el cavaller novici escolta i aprén del noble ermità (*ibidem*, 27). En el *Curial*, el jove cavaller detesta la pèrdua de dignitat del *miles* que es retira del món, i rebutja explícitament aquesta opció de vida. El mateix Curial, trasbalsat momentàniament per la prèdica de Sanglier, està a punt d'esdevenir un miserable "beguí," com bromeja l'anònim autor. Tanmateix, reacciona a temps, es deixa guiar de nou pels ulls de la raó i torna a ser el que havia sigut: un cavaller amant dels plaers i les glòries mundanes. El seu escenari d'onírica redempció no serà, doncs, el Mont Sinai aconsellat per sant Jeroni, sinó el Mont Parnàs dels poetes i oradors del *Quattrocento*. L'escriptor afronta el vell tòpic del cavaller-ermità des d'una perspectiva paròdica. De la mateixa manera que es riu dels models èpics de la matèria de Bretanya, quan caricaturitza el cavaller bretó Sanglier com un ésser iracund i zoomorf, que –com denuncia un rei de França lector de les *Étiques* d'Aristòtil segons Bruni– tendeix tothora als extrems.

La temptació que té el desordenat cavaller Martorell, improvisant en algun lloc la imatge de Tirant com un redemptor de l'Àfrica musulmana (*ibidem*, 29) no s'observa per a res en el *Curial*, on els moros de Tunis són cruels i luxuriosos, i els otomans uns "barbres sens ley" que amenacen l'Occident civilitzat. En el *Tirant*, l'heroi proselitista rep l'ajuda d'un frare mercedari valencià que "sabia molt bé parlar la llengua morisca [...] e era gran mestre en la sacra teologia" (cap. 402, citat *ibidem*, 30). En el *Curial*, el cavaller estudiós aprén la llengua àrab per a actuar, a una escala íntima i individual, com un "mestre" o preceptor amateur d'*studia humanitatis*: ensenya l'*Eneida* i altres clàssics vulgaritzats en àrab a la seua "dexebla" Camar. I l'aplicada donzella es redimeix de la tirania del rei de Tunis emulant la gesta estoica de Cató d'Útica, tan qüestionada pels escolàstics. La seua conversió *in extremis* a la fe cristiana no deixa de ser sinó una ocurrència satírica, un frau teològic més que evident: acabada de batejar, la criatura se suïcida i atempta contra l'obra del Creador de la pitjor manera que pot. Tirant encara roman atrapat en la cultura del *Llibre*, de la sacra pàgina; Curial alimenta la seua virtut immanent a través de clàssics, dels *llibres* "de reverenda letradura." La utopia lul·liana ("que en tot lo món no sia mas un llenguatge, una creença, una fe," *Blaquerna*, cap. 94)¹¹ no forma part per a res dels projectes vitals i polítics del cavaller novel·lesc de la cort de Nàpols, ni dels ideals de l'escriptor que li dona vida.

Ramon Llull, en el *Llibre de contemplació* (cap. 12) denuncia el "desviament" dels cavallers que "amen les vanitats d'aquest món"; aquells que "són tots en vanitats e en la glòria mundana" i baraten la glòria celestial per la terrenal, quan haurien de mirar-se en

¹⁰ Citem a partir de l'edició de Ferrando (2007) per ser la més fidelment acostada, des d'un punt de vista paleogràfic, al text original del manuscrit. Ressenyem el títol en forma abreujada (*CeG*), seguit del llibre en numeració romana (I, II o III) i del capítol en xifres aràbigues.

¹¹ Citat per Hauf (1992, 21).

l'espill dels apòstols (Hauf 1992, 15). En idèntica línia argumental, un tant exagerada per la imitació paròdica del sermó d'un framenor, l'eremita Sanglier exclama: "E tu, qui has batallat per les vanitats mundanes, batalla ara contra lo diable [...]. Mira los sants apòstols [...]. Aquesta és obra de durada" (*CeG* III.9-10). I, tanmateix, Curial defuig aquesta via de salvació, ja que prefereix la fama, la glòria del món i el tàlem d'un matrimoni honest. En l'instant apoteòsic de la novel·la, el cavaller del falcó desplega el seu estendard, on proclama que prefereix donar enveja com a príncep que moure a pietat com un trist ermità: "Miraven tots a Curial," escriu l'anònim, "lo qual era vengut tan pompós, que no s feya d'altri menció. Anava-li de prop la glòria mundana..." (*CeG* III.100). La meta de Curial és la glòria mundana, com a recompensa a una virtut derivada de l'estudi de les arts liberals i la filosofia; cosa que xoca amb el concepte místic i medieval de la cavalleria cristiana de Llull.¹²

L'autor del *Curial* –home d'esperit humanístic– i el valencià Roís de Corella –cavaller de místiques inclinacions– coincideixen amb Llull en la denúncia de la violència insensata i la supèrbia de molts cavallers. Però, mentre l'anònim combrega amb els ideals de Leonardo Bruni i dels pedagogs italians de l'època, sobre el paper redemptor de les lletres grecolatines, l'encara medieval Corella prefereix –com Llull i Sanglier– condemnar aquesta "desviació" en termes homilètics: "¿...baratau vida per mort, paraís per infern? Ab stils plens de popular pompa, al orde dels Sancts Apòstols acomparau la desordenada regla de la Garrotera..." (Corella, 127).¹³

Els valors espirituals que transmet el *Llibre de cavalleria* de Llull permeteren al Doctor il·luminat justificar l'harmonia idíl·lica que havia d'existir entre la professió de clergue i l'ofici de cavaller. Entre el religiós i el cavaller hauria de regnar, segons Llull, "la major amistat del món" (*Llibre de cavalleria*, II, 4; Costa, 28). Doncs bé, en el *Curial*, quan un clergue de sang reial s'entremet enmig d'un torneig i enceta una diatriba homilètica contra l'ús de les armes, els mateixos cavallers (*CeG* II.100):

...digueren al frare que callàs, que aquest fet se pertanyia a cavallers e no a frares. E, no obstant que el frare tots temps cridàs pus fort e no volgués callar, tant fonch lo brogit que els senyors feren, que el frare no fonch oÿt, ans a empentes lo gitaren d'aquell loch per lo destorb que donava en ço que volien que s fes; car en altra manera li hagueren feta molta honor, axí com a aquell qui la merexia molt bé.

A la Itàlia humanística de mitjan segle XV, l'estament militar s'han emancipat de la tutela clerical. Els cavallers, comptant amb la coartada filosòfica dels humanistes, es permeten el luxe de riure's de les prèdiques de frares mendicants. L'harmonia lul·liana, basada en un intent de sacralització de la cavalleria, els resultava una doctrina obsoleta. El curial de la novel·la italo-catalana és un anunci del que serà el *cortigiano* virtuós del Renaixement, ideat des d'una òptica antropocèntrica.

Les virtuts que legitimen el vell model de cavaller cristià eren les teologals (fe, esperança, caritat) i les cardinals (justícia, prudència, fortalesa, templança): són aquelles que mostren "les sendes e camins de la celestial glòria perdurable" (*Ll. de cav.*, VI, 1; Costa, 33-39; Aguilar, 7-8). En el *Curial*, quan Sanglier està a punt de cloure el seu discurs amb l'enumeració de virtuts aconsellades al cavaller, en una ruptura satírica del sermó, en compte de recordar-li les virtuts teologals, li enumera una sèrie de virtuts aconsellades pel filòsof neoplatònic Plotí. Aquesta sèrie, coneguda per mediació d'un text de Macrobi (Mesa, 409-411), circulava entre els humanistes italians, com el

¹² Sobre el qual, podeu consultar Soler Llopart (110).

¹³ Vegeu també Cingolani (1999).

llombard Pier Candido Decembrio (Ferrari), que l'empraven de munició per als seus *specula principis*. El més graciós és que, quan el predicador del Sinaí acaba la recitació de les virtuts neoplatòniques i es disposa a parlar de les teologals, sona una campaneta –una “esquelleta,” en diu irònicament l'escriptor– i el religiós se n'ha de tornar al ramat de bestiar. Fixem-nos en la ironia: tot un senglar iracund convertit en pècora obedient. Al remat, l'oient del *Curial* es quedarà a mitjan sermó, sense oir de boca de Sanglier quines són les “altres” virtuts: les teologals. Com explica Gilbert (124), “l'insistenza sul catalogo delle virtù [paganas, laiques] costituisce [...], accanto all'introduzione di un metodo nuovo e all'omissione della motivazione religiosa, l'elemento principale di distinzione tra gli scritti umanistici e quelli medievali.” El *Curial*, òbviament, s'ha de catalogar entre els textos de l'humanisme, i no entre els medievals.

4. Conclusions

Ramon Llull, com a autor, no sols es trobava absent del tot de la magnífica biblioteca napolitana d'Alfons el Magnànim, sinó que era ignorat pels humanistes italians de la cort. Solament s'interessaren per la seua “art” alguns curials mallorquins (Joan Valero, Ferrando Valentí, Mateu Malferit), però sembla que ja quan havien tornat a llur Mallorca natal, i per influència de la nounada escola lul·lista de Llobet. Es pot concloure, doncs, que la influència intel·lectual o ideològica del lul·lisme en la cort napolitana d'Alfons el Magnànim fou discreta o, fins i tot, insignificant.

El mateix es constata en l'àmbit de la literatura de ficció. Només cal comparar el *Tirant* i el *Curial* per comprovar-ho. En l'obra de Joanot Martorell, escrita a València, pesa encara el concepte lul·lià de milícia cristiana (el cavaller, braç armat de l'Església; el mite del cavaller-ermità; la germania entre clergues i *milites*, etc.) i la utopia d'una croada de persuasió: la conversió massiva dels moros africans. En canvi, en *Curial e Güelfa*, una obra perfectament vinculable a l'ambient cultural de la cort de Nàpols, l'estament militar no sols s'ha emancipat del clerical, sinó que els religiosos són caricaturitzats i –literalment– “gitats a empentes” d'un escenari d'alegria mundana i celebració cortesana, més propi del Renaixement que de l'edat mitjana.

Obres citades

- Aguilar Romero, M. "El Llibre de l'orde de cavalleria en el context sociocultural medieval." *Tirant* 13 (2010): 5-14.
- Badia, L. "Traduccions al català dels segles XIV-XV i innovació cultural i literària." *Estudi General* 11 (1991): 32-50.
- . "Pròleg." En M. Barceló & G. Ensenyat eds. *Ferrando Valentí i la seva família*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat ("Biblioteca Miquel dels Sants Oliver," 5), 1996. 3-11.
- Barceló, M. & G. Ensenyat. *Ferrando Valentí i la seva família*, Barcelona. Publicacions de l'Abadia de Montserrat ("Biblioteca Miquel dels Sants Oliver," 5), 1996.
- . "Mallorquins a la cort del Magnànim i a la Itàlia renaixentista: la seva influència cultural al Regne de Mallorca." En G. d'Agostino & G. Buffardi eds. *XVI Congresso di storia della Corona d'Aragona (Napoli-Caserta-Ischia, 18-24 settembre 1997): "La Corona d'Aragona ai tempi di Alfonso I il Magnanimo: i modelli politico-istituzionali, la circolazione degli uomini, delle idee, delle merci; gli influssi sulla società e sul costume."* Nàpols, 2001. Vol. 2, 1293-1310.
- Batllori, M. "El lul·lisme del primer Renaixement." Separata del *IV Congrès d'Història de la Corona d'Aragó*. Palma: Diputació Provincial de Balears ("Ponències," 8), 1955.
- . *Ramon Llull i el lul·lisme (Obra completa, vol. II)*. Eulàlia Duran ed. València: Tres i Quatre ("Biblioteca d'Estudis i Investigacions," 19), 1993.
- Butinyà, J. *Tras los orígenes del humanismo: el "Curial e Güelfa."* Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia (UNED), 2001 [3a ed., 1a 1999].
- . "El nou concepte de creuada al segle XV a través de la novel·la catalana *Curial e Güelfa* (encara sobre el primer humanisme)." *Mirabilia*, 10 (2010): 235-257.
- Cappelli, G. M. "Briciole poetiche tra Napoli e Maiorca. Sette poesie del secolo XV." *Faventia. Revista de filologia clàssica*, 19, 1 (1997): 89-108.
- Cateura Bennàsser, P. "Trabajo y fortuna en el Renacimiento: el caso de Juan Valero, secretario real." En J. García Marín coord. *América y Mallorca. Del predescubrimiento hasta el siglo XX. Miscelánea humanística*. Palma: Ajuntament de Palma/Edicions Miramar, 1991. Vol. 1, 47-52.
- Chilà, R. *Une cour à l'épreuve de la conquête: la société curiale et Naples, capitale d'Alphonse le Magnanime (1416-1458)*, Tesi doctoral. Montpellier: Université Paul Valéry-Montpellier III, 2014. 3 vols.
- Cingolani, S. "Anticavalleria i anticlassicisme a l'obra de Joan Roís de Corella." *Estudis sobre Joan Roís de Corella*, Vicent Martines ed. Alcoi: Marfil ("Universitas," 9), 1999. 107-123.
- Cordellier, D. & P. Marini coords. *Pisanello. Le peintre aux sept vertus (Musée du Louvre, Paris, 6 mai-5 août 1996)*. París: Réunion des Musées Nationaux, 1996.
- Coroleu Lletget, A. "Humanismo en España." En *Introducción al humanismo renacentista*. Jill Kraye ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. 295-330.
- Costa, R. da. "La caballería perfecta y las virtudes del buen caballero en el *Libro de la orden de caballería* (ca. 1279-1283) de Ramón Llull." En A. Fidora & J. G. Higuera eds. *Ramón Llull, caballero de la fe. El arte luliana y su proyección en la Edad Media*. Pamplona: Universidad de Navarra ("Cuadernos del Anuario de Filosofía/Serie Pensamiento Español," 17), 2001. 11-40.
- Da Bisticci, V. *Vite di uomini illustri del secolo XV*. A. Bartoli ed. Florència: Barbera, Bianchi e Comp., 1859.

- Ensenyat Pujol, G. "Humanisme i Renaixement a Mallorca: noves dades, nova periodització." *eHumanista/IVITRA*, 1 (2012): 99-127.
- Ferrando, A. ed. *Curial e Güelfa*. Tolosa de Llenguadoc: Anacharsis, 2007.
- Ferrari, M. "Fra i 'Latini scriptores' di Pier Candido Decembrio e le biblioteche umanistiche milanesi: codici di Vitruvio e Quintiliano." *Storia e letteratura*, 162-163/1 (1984): 247-296.
- Galves Pasqual, J. "Curial e Güelfa, resplendor de l'edat mitjana." En *Curial e Güelfa*. Barcelona: Edicions 62 ("Educació," 22), 2007: 9-71.
- García Marsilla, J. V. "El impacto de la corte en la ciudad: Alfonso el Magnánimo en Valencia (1425-1428)." En Á. Carretero & J. M. Carretero eds. *El alimento del estado y la salud de la "res publica."* Orígenes, estructura y desarrollo del gasto público en Europa. Madrid: Universidad de Málaga (Red Arca Común)/Instituto de Estudios Fiscales, 2013. 291-308.
- Gilbert, F. *Niccolò Machiavelli e la vita culturale del suo tempo*. A. di Caprilis trad. Bolonya: Il Mulino, 1964.
- González Martí, M. *Cerámica del Levante español: siglos medievales*. Barcelona: Labor, 1944-1952.
- Gualdoni, F. "Sulle tracce di Angelo Decembrio, umanista milanese tra Napoli e Spagna, 1447-1462." *Italia medioevale e umanistica* 49 (2008): 125-156.
- Hauf, Albert G. *Ramon Llull i el "Tirant."* Palma: Publicacions del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, 1992.
- . "Segons que diu lo gloriós Sant Lluç'. L'art d'interpretar textos à la carte." En *Professor Joaquim Molas: memòria, escriptura, història*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2003. Vol. 1, 555-571.
- Hillgarth, J. N. *Readers and books in Majorca, 1229-1550*. París: Centre National de la Recherche Scientifique, 1991.
- . "Els començaments del lul·lisme a Mallorca." En J. Mas Vives, J. Miralles Monserrat & P. Rosselló Bover eds. *Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Palma (Mallorca) 8-12 de setembre de 1997*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat ("Biblioteca Abat Oliba"), 1998. Vol. 1, 21-34.
- Menéndez Pelayo, M. *Bibliografía hispano-latina clásica. Volumen VII. Hostio-Plauto*. Santander: Consejo Nacional de Investigaciones Científicas ("Edición Nacional de las Obras Completas de Menéndez Pelayo," 50), 1952.
- Miranda Menacho, V.-C. "La estancia del príncipe de Viana en Mallorca (1459-1460)." *Príncipe de Viana* 235 (2005): 37-51.
- Montaner, P. de. "La descendencia del juez mossé Xabi, judío de la Mallorca del siglo XIV." *Memòries de la Reial Acadèmia d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics* 22 (2012): 23-61.
- Pardo Pastor, J. "El lulismo hispánico del trescientos." En A. Fidora & J. G. Higuera eds. *Ramón Llull, caballero de la fe. El arte luliana y su proyección en la Edad Media*. Pamplona: Universidad de Navarra ("Cuadernos del Anuario de Filosofía/Serie Pensamiento Español," 17), 2001. 111-127.
- Perarnau Espelt, J. "El lul·lisme, de Mallorca a Castella a través de València." *Arxiu de Textos Catalans Antics* 4 (1985): 61-172.
- Pertici, P. ed. *Tra politica e cultura nel primo Quattrocento senese. Le epistole di Andreuccio Petrucci (1426-1443)*. Siena: Accademia senese degli Intronati, 1990.
- Riquer, M. de. *Aproximació a "Tirant lo Blanc."* Barcelona: Quaderns Crema, 1990.
- Roís de Corella, J. *Rims i proses*. T. Martínez ed. Barcelona: Edicions 62 ("El Garbell"), 1994.

- Russell, P. "Las armas contra las letras: para una definición del humanismo español del siglo XV." En *Temas de "La Celestina" y otros estudios: del Cid al Quijote*. Alejandro Pérez trad. Barcelona: Ariel, 1978. 209-239.
- Ryder, A. "Alfonso d'Aragona e l'avvento di Francesco Sforza al ducato di Milano." *Archivio storico per le province napoletane* 80 (1961): 9-46.
- Salvà, J. & F. de A. Truyols (marqués de la Torre). "Cartas reales de Alfonso V de Aragón." *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana* 804-807 (1966-1967): 528-537; 808-809 (1968): 34-50.
- Senatore, F. ed. *Dispacci sforzeschi da Napoli. Volume 2 (4 luglio 1458-30 dicembre 1459)*. Salerno: Istituto italiano per gli studi filosofici/Carlone, 2004.
- Soler, A. *La cort napolitana d'Alfons el Magnànim: el context de "Curial e Güelfa"*. Tesi doctoral [en curs]. València: Departament de Filologia Catalana/Facultat de Filologia, Traducció i Comunicació/Universitat de València, 2016.
- Soler Llopart, A. "'Mas cavaller qui d'açò fa lo contrari.' Una lectura del tractat lul·lià sobre la cavalleria." *Estudis lul·lians*, 29 (1989): 101-124.
- Trias Mercant, S. *Diccionari d'escriptors lul·listes*. Palma: Universitat de les Illes Balears ("Blaquerna," 6), 2009.
- Valentí, F. *Traducció de les Paradoxa de Ciceró; Parlament al Gran e General Consell*. Josep-Maria Morató Thoma. Barcelona: Marià Calvé, 1959.
- Valla, L. *Opera omnia*. Basilea: Heinric Petri, 1540. Reed. facsimil: Torí. Botega d'Erasmo, 1962.
- Vilallonga, M. "Una mostra de la poesia llatina quatrecentista als països catalans." *Estudi General* 11 (1991): 51-71.